

нізації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

15. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page10>.

16. Статистичний збірник «Бюджет України 2016». Київ, 2017. 316 с.

17. Статистичний збірник «Бюджет України 2015». Київ, 2016. 308 с.

18. Статистичний збірник «Бюджет України 2013». – Київ, 2014. – 244 с.

19. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 928-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

20. Про затвердження переліку професій загальнодержавного значення, підготовка за якими здійснюється за кошти державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 818. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/818-2016-%D0%BF>.

21. Питання управління державними закладами професійної (професійно-технічної) освіти, підпорядкованими Міністерству освіти і науки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 831-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/831-2017-%D1%80>.

22. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

ПІДХОДИ ДО ВИМІРНИКІВ ПРАЦІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

APPROACHES TO LABOUR INDEXES IN THE INFORMATION ECONOMY

У статті розглядаються підходи до побудови концепції оцінювання, аналізу та контролю сучасної праці. Наголошується, що в умовах інформаційної економіки домінують роль у суспільстві займає інформаційна праця. Для достовірного виміру процесу і результату інформаційної праці сьогодні недостатньо теоретичних та методологічних матеріалів. Охарактеризовано специфічні підходи до виміру інформаційної праці, що дає підстави для її оцінювання через використання соціальних відносин як показника, що її достовірно характеризують.

Ключові слова: відносини, праця, інформаційне суспільство, інформаційна праця, показники, аналіз, трудовий процес, соціальна праця.

В статье рассматриваются подходы к построению концепции оценки, анализа и контроля современного труда. Отмечается, что в условиях информационной экономики главную роль в обществе играет информационный труд. Для достоверного измерения процесса и результата информационного труда сегодня недостаточно теоретических и методологических мате-

риалов. Охарактеризованы специфические подходы к измерению информационного труда, что дает основания для его оценки путем использования социальных отношений в качестве показателя, который такой труд достоверно характеризует.

Ключевые слова: отношения, труд, информационное общество, информационная работа, показатели, анализ, трудовой процесс, социальная работа.

In the article approaches to the concept of evaluation, analysis and control of modern labor are considered. It is noted that in the conditions of information economy the main role in the society is occupied by information work. For a reliable measurement of the process and the result of information labor, theoretical and methodological materials are not enough today. The article describes specific approaches to the measurement of information labor, which gives grounds for its evaluation, using social relations, as an indicator that such a work is reliably characterized.

Key words: relations, labor, information society, information work, indicators, analysis, labor process, social work.

УДК 330:1;330:001.8;330:303

Ядранський Д.М.

д.е.н., професор кафедри управління персоналом та економіки праці
Уральський державний економічний університет

Чумак О.В.

к.держ.упр., доцент, викладач
Свердловський обласний музично-естетичний педагогічний коледж

Постановка проблеми. Наростання питомої ваги інформаційної праці відбувається практично в усіх сферах економіки. При цьому підходи до аналізу та нормування такої праці практично не змінилися. В основі таких підходів лежить спроба модернізації методів технічного нормування або граничних нормативів чисельності. На нашу думку, такі методи не спроможні забезпечити належну якість прийняття управлінських рішень, через що існує потреба в докорінному перегляді системи аналітичних показників та нормативів інформаційної праці. До цього часу остаточно не вирішеним є

навіть питання міри інформаційної праці (час, кількість, обсяг, результат). У даному напрямі до цього часу ведуться досить змістовні дослідження, є достатня кількість узагальнюючих матеріалів. При цьому відповідей на питання щодо міри інформаційної праці в літературі нами не знайдено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових джерелах більше уваги приділяється концептуалізації самої інформаційної економіки, ніж дослідженню специфіки інформаційної праці, а тим більше питанням встановлення її міри. Становлення теорії інформаційної еконо-

міки як напряму розвитку сучасної економіки почалося в 1960-ті роки. Цей напрям набув розвитку у дослідженнях Ф. Махлупа, М. Пората та низки інших дослідників.

Осмилення в межах теорії інформаційного суспільства процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві під впливом інформатизації, становить методологічну основу для суто економічного аналізу цих чинників. Розвиток теорії інформаційної економіки на рубежі ХХ–ХХІ ст. здійснювався М. Спенсом [1] (теорія сигналів), Дж. Стігліцем (теорія ризику) [2], Р. Коуз (теорія фірми) [3], Дж. Стіглером (теорія пошуку інформації) [4].

Слід зазначити, що дані питання були розглянуті великою кількістю українських та російських авторів, які також зробили суттєвий внесок у розвиток теорії інформаційного суспільства. У практичній площині поки що масштаби здобутків є дещо меншими, зокрема у питаннях переходу від якісних показників оцінки до кількісних. Зокрема, російський автор Р. Ніжегородцев досить слушно визначає характеристики інформації, які важливо прийняти за базис для розроблення оціночного інструментарію:

- інформація, що розглядається як властивість матеріальних систем, матеріальна та носить об'єктивний характер;

- інформація являє собою єдність кількісних та якісних характеристик, через що можна використовувати характеристики якості (характер) та кількості (ступінь) впорядкованості матерії; інакше – інформація виражає міру впорядкованості матерії;

- інформація недосконала та, не маючи фізичної природи, не може бути виміряна в будь-яких фізичних одиницях;

- інформація властива всім формам руху матерії [4].

Постановка завдання. Таким чином, варто здійснити спробу через трансформацію категорії «праця» в умовах інформаційних перетворень, перейти до завдань її кількісного виміру з метою встановлення бази для подальшого аналізу та контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи сучасний трудовий процес як процес продукування, генерування, трансляції, перерозподілу та контролю над інформацією (інформаційними потоками), слід сказати, що інформація може бути двох видів: така, що реально характеризує певний економічний об'єкт, та інформаційний «шум», який конкретної інформації не містить.

Оцінка інформації, яка сьогодні здійснюється, практично не враховує аспект інформаційної змістовності. Оскільки інформаційний трудовий процес пов'язаний із використанням окремих (або всіх) зазначених складників інформаційної праці, можна розглядати внутрішній зміст інформаційної праці. Іншими словами, можна казати про наявність певних різновидів інформаційної праці, які матимуть відмінні підходи до їх вимірювання. Інформаційний продукт, перебуваючи в товарно-грошових взаєминах ринкової економіки, так само як і класичний товар, зазнає обміну. На наше переконання, відносини, що виникають у процесі такого обміну, створюють базис для вимірності інформації. Модель інформаційного обміну може бути представлена у вигляді схеми (рис. 1).

Розглядаючи рис. 1, варто враховувати, що залежно від виду інформації її вплив на соціальне буття відрізнятиметься. Відповідно буде відрізнятися і процес створення та споживання такої інформації. До того ж створення інформації (інформаційна праця) саме є результатом соціальних взаємин, а отже, на цей процес можуть впливати як внутрішні (всередині трудового процесу), так і зовнішні (відносини із соціальним оточенням, зокрема споживачами, постачальниками тощо) фактори. У такому сенсі варто враховувати власне специфіку спрямованості та характер такої інформації (інформаційної праці). Слід також визначити системний характер інформаційного трудового процесу та констатувати, що така системність є результатом упорядкованості певних матеріальних процесів, які розкриваються за допомогою інформації.

Намагання повністю відійти від матеріальної основи призводить до зменшення впорядкованості системи. Так, створення інформаційного товару шляхом використання інформаційної праці та інформаційної винагороди (зростання уваги до нематеріальної мотивації ми вважаємо цьому підтвердженням) скорочує можливості для перевірки реальністю (соціальними, біологічними практиками) матеріальної основи інформації. Відповідно цінність інформаційної праці може знаходитися виключно в суб'єктивній площині та не бути пов'язаною з матерією, чим порушує логічні принципи інформації [4].

Російський автор Л. Гаріфова вважає, що інформаційна економіка включає такі основні компоненти: виробництво засобів інформаційної техніки, включаючи засоби зв'язку і передачі

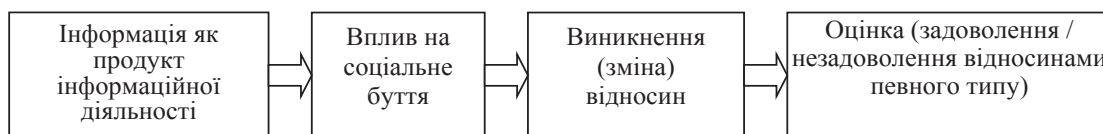

Рис. 1. Модель інформаційного обміну та оцінки інформації

даних; виробництво інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів; надання інформаційних послуг користувачам. Інформаційна економіка впливає практично на всі боки суспільного розвитку [5, с. 10]. Цілком погоджуючись з останньою тезою, вважаємо, що у перших двох компонент можна визначити міру впорядкованості матерії (а відповідно, охарактеризувати процес і результат такої праці). Для надання інформаційних послуг як продукту інформаційної праці ситуація більш невизначена.

Нині інформаційна економіка не тільки існує, а й активно розвивається, використовуючи при цьому аналітично-розрахункові методи (моделі) економіки звичайної (товарної). Ступінь невідповідності економічних та соціальних процесів в умовах інформаційної економіки призводить до трансформації праці у переважно соціальну категорію (існує тільки у вигляді соціальних відносин). Створення сучасного інформаційного (соціального) продукту визначається необхідністю витрат певних зусиль на його споживання. Зазначене дає підстави для встановлення «міри споживання» певного інформаційного продукту.

Сьогодні інформація неухильно «перетворюється на рівноцінний фактор господарської діяльності поряд із працею, землею, капіталом» [6, с. 71]. Однак інформація виступає не тільки у вигляді ресурсу, а й у вигляді товару, що має власну додану вартість (а також собівартість). Характер створення та розподілу такої доданої вартості є відмінним від доданої вартості в товарному виробництві, що накладає відбиток на відносини між учасниками процесу суспільного виробництва (щодо розподілу такої вартості). Остання теза заслуговує на певне пояснення. Соціальна праця як сучасна форма трудової активності не матеріалізується, а набуває цінності у певних соціальних практиках індивіда. Така праця не має (або практично не має) матеріального чи матеріалізованого результату, що унеможлиблює її вимір як безпосереднього об'єкту економічного аналізу. Ціна такої праці, формуючись у процесі соціальної взаємодії, є величиною принципово гнучкою, притому, що її коливання не підпорядковуються класичним економічним законам, а знаходяться у площині соціальних цінностей та потреб (чим упритул підходять до поведінкової економіки, власне, до розуміння фрейдів).

Оскільки інформаційна праця часто не потребує засобів виробництва, принципів змін зазнають й інші постулати класичних теорій (зокрема, марксизму). Відповідно, постає питання перерозподілу доданої вартості (у разі праці за наймом) через відсутність бази обрахунку (вартості уречевленої праці). Втрачають логічне наповнення показники фондівіддачі, фондомісткості тощо,

навіть ускладнюються інформативність показників, що розкривають ефективність використання обігових коштів (через відсутність витрат у незавершене виробництво).

Говорячи про специфіку аналізу в інформаційній економіці, заслуговує на увагу той факт, що в ній, по суті, відбувається, відмічене Девідом Харві, «просторово-часове стиснення» [7]. Таке стиснення також досить неоднозначно впливає на стан домогосподарств. Так, з одного боку, відбувається скорочення окремим працівником витрат робочого часу на трудову діяльність, а з іншого – виникає дефіцит праці (якщо розглядати працю як ресурс для існування домогосподарств), унаслідок чого має місце ресурсне обмеження їх розвитку. Також відбувається зростання (накопичення) втоми, яке пов'язане, на нашу думку, саме зі зростанням інтенсивності трудової діяльності, про що свідчать, зокрема, аналітичні дані, наведені Р. Ніжегородцевим [8, с. 90]. Інформативність показників використання робочого часу також ставиться нами під сумнів для завдань аналізу інформаційної праці.

М. Кельтес у праці «Информационная эпоха: Экономка, общество и культура», говорить про те, що сітьове (інформаційне) суспільство характеризується зниженням ритмічності, як біологічної, так і соціальної, пов'язаної із поняттям життєвого циклу [7]. Однак скоріше дослідник робить висновки, базуючись на думці Р. Брідена щодо того, що «один і той самий капітал рухається між економіками за період близько декількох годин, хвилин, а інколи секунд» [7]. Однак безпосередній трудовий процес (навіть інформаційний) може бути інтегрований у теорію циклу, адже пов'язаний із системою соціальних відносин, які неминуче повторюються у житті певних соціальних груп. Розвиваючи останню думку, слід сказати, що сучасна криза, яка спостерігається у соціально-трудої сфері, зумовлена саме зниженням циклічності розвитку економічної системи, тоді як циклічність розвитку соціальної (соціально-трудої) системи – збереглася. Йдеться про те, що копіювання інформації не потребує часу на здійснення. Копіювання продуктів за допомогою інформаційних технологій не потребує витрат живої сили. Водночас біологічне життя, процеси соціального розвитку мають циклічний характер (який відповідав логіці товарної економіки, але не співвідноситься з інформаційною). Отже, використання вимірників циклічності як показників інформаційної праці також не дуже доцільно.

Із наведеної вище дискусії можна зробити висновок, що в сучасному трудовому процесі безмежно зростає роль двох категорій: «особистий інтерес» та «відносини». Інакше трактуючи інформаційний трудовий процес, можна його розглядати як соціально спрямовану діяльність для досяг-

нення власного (суб'єктного) інтересу, яка диференційована соціальними відносинами. Відповідно до цього, ступінь реалізації інтересів характеризуватиме успіх соціальних відносин (а відповідно, і використання інформації як продукту). Єдиним зауваженням є потенційна штучність самого інтересу суб'єкта.

На справедливість даної тези вказують результати теоретизувань Б. Оболікшто, який відзначає суттєве зростання вартості обігу в інформаційному суспільстві. При цьому він зазначає, що вартість обігу формується переважно за рахунок двох видів праці: праці, спрямованої на формування уявлень споживача про товар (за наявного комплексу його характеристик), і праці, спрямованої на формування оптимального набору характеристик товару. Якщо наявність першої зі згаданих форм праці доволі визнана, а економісти виділяють пов'язані з нею витрати (витрати на просування, рекламу тощо), то друга часто зовсім прихована у витратах на розроблення [9]. При цьому в разі отримання артефакту матеріальні витрати також мають певне місце у структурі витрат. Очевидно, що частка вартості інформаційного «переформатування» споживача в структурі собівартості має тенденцію до зростання, при цьому не перевищуючи об'єктивну ринкову ціну товару. Таким чином, має місце своєрідне заміщення продуктів уречевленої праці продуктами інформаційної праці, що також може бути використано як кількісний вимірник інформаційної праці.

Продовжуючи логічний аналіз, можна констатувати, що фактично інформаційна праця зумовила зміну самої парадигми сучасного аналізу та контролю праці. Принципова відмінність трудового інформаційного процесу полягає у тому, що якщо він, по суті, представлений відносинами праці, то більшість (якщо не всі) можливих оціночних показників такої праці в сучасному економічному дискурсі є невимірними (так само як невимірною у фізичних одиницях є інформація). Однак подальше збільшення питомої ваги інформаційної праці просто не може відбуватися без належного економічного обґрунтування. Сучасну проблему ми б сформулювали так: відсутність методичної бази для встановлення економічних співвідношень між собівартістю, ринковою ціною та цінністю інформаційної праці. При цьому на рівні сучасних економічних відносин для інформаційної праці кількісним вимірником є тільки ринкова ціна. На рівні соціальних відносин вимірником є цінність праці.

Якщо припустити можливість градації відносин (виходячи з логіки того, що соціальні відносини – система унормованої взаємодії між учасниками з приводу того, що їх об'єднує), то кількісна оцінка стає цілком можливою, базуючись на запропонованій нами моделі економічних відносин в інфор-

маційній економіці. Пропонована модель складається з низки елементів:

1. інформація як ринковий продукт діяльності;
2. інформація як наслідок діяльності (можливо небажаний);
3. інформація як проміжний (супутній) продукт діяльності;
4. інформація як вихідний ресурс діяльності;
5. інформація як процес діяльності (алгоритми, технології).

Інформаційним, за великим рахунком, є й кінцевий результат праці. Суб'єкт праці, створюючи певну інформацію, ставить за мету отримання соціальної реакції оточуючих (реальних та потенційних споживачів його праці) на зазначену інформацію. Матеріалізованим результатом може бути реакція споживача інформаційної праці (припинення споживання, зміна постачальника, зміна інформаційної потреби, продовження споживання). У кінцевому підсумку саме така реакція і визначає економічний результат.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, динаміка зміни зазначених показників також може розглядатися як об'єктивізований результат інформаційної праці. Безумовно, перелічені в межах даного теоретичного дослідження можливі підходи до кількісного виміру показників, за допомогою яких планується оцінювати інформаційну працю, у запропонованому вигляді ще не доведені до рівня практичного застосування. Однак залежно від конкретних діагностичних завдань їх практичне використання цілком можливе. Так, показники, які характеризують системність інформації можуть визначатися ступенем упорядкованості матеріальних процесів, який такі показники описують.

Як ще один показник можна використовувати встановлення «міри споживання» певного інформаційного продукту. При цьому йдеться не тільки про номінальний обсяг спожитої інформації, а й про те, як отримана інформація пов'язана зі змінами економічного результату господарської діяльності. Досить зручним та практично придатним для широкого застосування є показник, який розкриває ступінь заміщення живої праці продуктами інформаційної праці.

Ще одним показником, який доцільно було б використовувати, є встановлення економічних співвідношень між собівартістю, ринковою ціною та цінністю інформаційної праці. Обмеженням цього є недостатня теоретична та методологічна база для об'єктивного визначення параметрів інформаційної праці (передусім її собівартості).

Також матеріалізованим результатом можна розглядати поведінкову реакцію споживача інформаційної праці, яка в кінцевому підсумку й визначає економічний результат інформаційного виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Спенс А.М. Передача сигналов в ретроспективе и информационная структура рынков. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 5 т. М.: Мысль, 2005. Т. V. Кн. 2. С. 484–534.
2. Стиглиц Е.Дж. Информация и смена парадигмы в экономической науке. Нобелевская лекция 8 декабря 2001 г. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 5 т. М.: Мысль, 2005. Т. V. Кн. 2. С. 535–629.
3. Коуз Р. Природа фірми. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток; за ред. О.І. Вільямсона, С.Дж. Вінтера. К.: А.С.К., 2002. С. 30–48.
4. Нижегородцев Р.М. Информационная экономика. Книга 1. Информационная Вселенная: Информационные основы экономического роста. Москва; Кострома, 2002. С. 42–43.
5. Гарифова Л.Ф. Экономические интересы хозяйствующих субъектов в информационной экономике: автореф. дис. ... к.э.н.: 08.00.01; Казан. финансово-эконом. ин-т. Казань, 2011. 24 с.
6. Экономическая информатика: Введение в экономический анализ информационных систем. М.: ИНФРА-М, 2005. С. 71.
7. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. Москва, 2000. 606 с. URL: <http://www.fidel-kastro.ru/sociologia/castels.htm>.
8. Нижегородцев Р.М. Информационная экономика. Книга 3. Взгляд в Зазеркалье: Техничко-экономическая динамика кризисной экономики России. Москва; Кострома, 2002. С. 90.
9. Оболикшто Б. Диалектика постиндустриальной экономики. Политэкономия постиндустриального общества (окончательная версия II редакции). URL: <http://boobleak.blogspot.com/2009/01/ii.html>.